Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు : సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దొణప్ప, ఎం.ఏ., పిఎచ్.డి.

మేరంగి

ప్రవేశిక

శ్రీకాకుళము మండలము పార్వతీపురము తాలూకాలో పార్వతీపురమునకు తూర్పుగా తొమ్మిది మైళ్ళ దూరమున మేరంగి యున్నది. ఈ ప్రాంతము నందలి ప్రాచీనమైన కొండజమీందారీలలో నిదియొకటి. 'మేరంగి కురుపాము మేనరాజులును' అని పిల్లల దసరా పద్యములలో సైతము పేరుకెక్కిన మేటి సంస్థానము మేరంగి. ఇందు 49 జిరాయితీ గ్రామములు, 9 అగ్రహారములు ఉండినవి. దీని పేష్కషు దాదాపుగా పందొమ్మిది వేలుండెడిది. 'శత్రుచెర్ల' యనునది మేరంగి జమీందారులకు పరంపరగా వచ్చుచున్న కులబిరుదముగా వాడుకపడియున్నది. 'శత్రువులను సంహరించువారు' అని కార్మికేల్ దొరగారి వివరణము. శత్రుశల్యుఁడను బిరుదమున కిది వికృతియఁట!

'మేరంగి నొసఁగె గూర్మిని శత్రుశల్యుఁడ
న్న బిరుదముతో జగన్నాథవీరరు' —ప్రధాన శాస.

కురుపాము జమీందారులకు 'వైరిచెర్ల' యనునది కులక్రమాగతమగు బిరుద నామము. ఇది వైరిశల్య శబ్దమునకు వికృతియని వాదింతురు. వాస్తవముగా చక్రవర్తులు తమక్రింది సరదారులో, సామంతులో తమ శత్రురాజులను చెఱపట్టి తెచ్చినందులకు ప్రసాదించెడి బిరుదముగా 'శత్రుచెఱల', 'వైరిచెఱల' అను బిరుదములు రూఢములయి యుండుననుట సుసంభావ్యము. అవియే జనులవాడుకలో శత్రుచెర్ల, వైరిచెర్లలుగ మార్పాటునొంది యుండనగు. ఇవి వైరిసమాసము లని ఆక్షేపము సేయు పుణ్యజనులు కొందఱుండకపోరు. ఇట్టివి బిరుదావళిలో సర్వసామాన్య మనియు, ఈరీతి సమాసకల్పనమును వికృతివివేకకర్త మొదలగు వ్యాకర్తలు అంగీకరించిరనియును* సమాధానము.

సంస్థాన చరిత్రము

జయపుర సంస్థానమును పాలించిన విశ్వంభరదేవు (క్రీ. శ. 1672–1676) గారి కాలమున నీ జమీందారీ యేర్పడియుండినది. విశ్వంభరదేవుగారి తరువాత జయపురము నేలినరఘునాథకృష్ణదేవు రాచఱికములో మేరంగి జమీం

* 'భవే ద్విరుదశబ్దేషు యథేచ్ఛం వర్ణకల్పనా
గ్రామమానుష్య బిరుదశబ్దానా మపి సోమతః'
—వికృతివివేకము, హలంత పరిచ్ఛేదము, కారిక 8.

దారగు తమ్మరాయఁడు అను వ్యవహారనామముకల ధర్మరాజుదొర జయపురాధీశ్వరుల ప్రసక్తి లేకుండఁగా స్వతంత్రుఁడగుటకు సకల ప్రయత్నములు సాఁగించెను. జయపుర పాలకుఁడు పెద్ద సేనలతో పైనెత్తిరాఁగా ధర్మరాజుదొర యీ యొత్తిడి కాఁగలేక పర్లాకిమిడికి పాఱిపోయి తత్పాలకుల యాశ్రయమున శరణమునుబొందియుండెను.

ధర్మరాజుదొర పోఁబడిని, పర్లాకిమిడివారి యెత్తుగడను గమనించి జయపురమువారు శత్రుశేషము పనికిరాదను గట్టిపట్టుదలతో తమ శత్రువునకు శరణమొసఁగిన పర్లాకిమిడిపై దండెత్తుటకు యుద్ధసన్నాహములు చేసిరి. బలవంతులతో తలపడుట తలకుమాలిన పనియని పర్లాకిమిడి పాలకులు గుర్తించి జయపురమునందలి బత్తిలిసీమను తమకిచ్చినచో తమ యాశ్రయమునందలి తమ్మరాయని అప్పగించెదమని బేరముపెట్టి జయపురమునకు రాయబారము నంపిరి. సరిహద్దు తగాదాలలో నలుగుడుపడుచున్న బత్తిలిసీమ బెడదను వదలించికొనుట తమకును గూడ శ్రేయమను భావనతో జయపురమువారు పర్లాకిమిడివారు అడుగుటయే తడవుగా ఉభయతారకముగా బత్తిలిసీమను పర్లాకిమిడికి బదలాయించిరి. రాయబారము నిబంధనముల మేరకు పర్లాకిమిడి రాజాగారు తమ యాశ్రయమునందున్న మేరంగి జమీందారు ధర్మరాజుదొరను జయపురమువారి కొప్పగించిరి.

ఇంత రగడకు కారణమైన తమ్మరాయని తలకొట్టించి, తమ భృత్యకోటిలో ముఖ్యుఁడగు జగ్గన్న అను నామాంతరముగల జగన్నాథరాజునకు మేరంగి జమీందారీని ప్రసాదించి పూర్వపు జమీందారుగారి 'వితంతుభార్య' ను శయన పెండ్లియాడునట్లుగా నిర్ణయించిరి. జగన్నాథరాజునకు జమీందారీ పట్టము కట్టునపుడు 'శత్రుచెర్ల' యను బిరుదమునుగూడ ప్రసాదించిరి.

మీఁది నిరూపణము ప్రకారము మేరంగి జమీందారుల మూలపురుషుఁడు శత్రుచెర్ల జగన్నాథరాజు. మేరంగి, కురుపాము జమీందారీలు ఇరుగు పొరుగు సీమలలోనివి. ఫ్రెంచి కుంఫిణీవారిని ఈ ప్రాంతములోనుండి తఱిమివేయు కాలమునందు కురుపాము సంస్థానపాలకుఁడైన శివరామరాజు (1740–1794) తన రాజ్యమునకు సమీపమునందున్న మేరంగి సంస్థానమును బలవంతముగా నాక్రమించి స్వీయరాజ్య సీమలను విస్తరింపఁ జేసినాఁడు. విజయనగర సంస్థాన ప్రతినిధియగు సీతారామరాజుగారు పిట్టపోరు పిల్లితీర్చినట్లు శివరామరాజును అధికారమునుండి తప్పించి ఖైదుచేసి మేరంగి, కురుపాము జమీందారీలను రెండింటిని విజయనగరములో కలిపివేసిరి.

విజయనగరము ఆక్రమించిన జమీందారీల నన్నింటిని వేఱువేఱుగా విడఁదీసి పూర్వపాలకులకో వారి సంతతివారికో ప్రసాదించువరకు ఈ రెండు జమీందారీలు కూడ విజయనగరమువారి యేలుబడిలో నుండినవి. 1795 లో

వీనిని పూర్వపాలక కుటుంబములవారికి తిరిగి యిప్పించిరి. ఈ యేర్పాటు మూలమున మేరంగి కుటుంబములోని పెద్దకోవకు చెందిన శత్రుచెర్ల గంగ రాజుగారికి మేరంగి సంస్థానము దఖలుపడినది. ఆయనతోడనే కుంఫిణీవారు శాశ్వతపరిష్కారమును నిర్ణయించిరి.

శత్రుచెర్ల గంగరాజుగారికి ఔరసత్వపు వివాదములలో మేరంగి కుటుంబములోని మఱియొకకోవకు చెందిన వెంకటరాజు అనునతఁడు ప్రత్యర్థి. ఈ వెంకటరాజు కుమారుఁడు జగన్నాథరాజు. మేరంగి జమీందారీలో తనకు వంతురావలయునని జగన్నాథరాజు గంగరాజుగారిని జీవితకాలమంతయు వ్యథ పెట్టుచు వచ్చెను. సాధుప్రవృత్తి, ఉదారచిత్తవృత్తి కల గంగరాజుగారు కార్యము నిదర్శించి వృథావివాద మెందులకని కలెక్టరు వెబ్బుదొరగారి సూచనల ననుసరించి కొన్ని జమీగ్రామములను జగన్నాథరాజున కిచ్చి రాజీపడిరి. ఈ లోఁగా గంగరాజు చనిపోఁగా అయిదేండ్ల వయసుగల ఆయన కొడుకు చంద్రశేఖరరాజునకు జమీందారీ దఖలుపడినది. అందుపైని జమీందారీ అంతయు తనకే చెందవలెనని జగన్నాథరాజు వ్యాజ్యముతెచ్చి అది యొక కొలిక్కిరాకపూర్వమే చనిపోయెను.

ఆయన సోదరుఁడగు వీరభద్రరాజు అంతతో ఆఁగక నాలుగాకు లెక్కువ చదివి వ్యాజ్యమునింకను ముందునకు నడపించెను. చిట్టచివరకు మైనరు జమీం దారగు చంద్రశేఖరరాజు పక్షమున తీర్పు చెప్పఁబడినది. ఈ తీర్పు తనకు సుతరాము సమ్మతముకానందున వీరభద్రరాజు ఆయుధజనమును సమకూర్చి కొని మైనరు జమీందారును, జమీ మేనేజరు కుమారులను చెఱపట్టి తక్కిన సంస్థానోద్యోగులతో నిమిత్తములేకుండ స్వతంత్రించి సంస్థానపు రాఁబడులను జబర్దస్తీగా జమచేసికొనుచుండెను. కుంఫిణీవారు హుటాహుటిని ఆయన మీఁదికి కొన్ని పటాలములను కూచిచేయించి, ఓడించి, 1809 లో అత్యల్పమగు పింఛను (నెలకు రూ. 83—5—4) ఇచ్చి సమాధానపఱిచిరి.

కాని అల్లరుల కలవాటుపడిన వీరభద్రరాజు 1816లో మరల పితూరీలను లేవఁదీసెను. పింఛనును నెలకు రూ. 1,500 లకు హెచ్చింతుమని కుంఫిణీ వారెంత నచ్చఁజెప్పినను దురాశాపరుఁడగు వీరభద్రరాజు ససేమిరా వినలేదు. మైనరు జమీందారు మాతామహుఁడగు దాలయ్యదొరను వీరభద్రరాజు దొంగ పోటుగా చంపించెను. చివరకు వీరభద్రరాజు పట్టుకొనఁబడి సర్క్యూటుకోర్టు వారి యెదుట హాజరుసేయఁబడి విచారణ జరిగినమీఁద సత్ప్రవర్తన కలిగి యుండుటకును, సెలవయినపుడు హుజూరున హాజరగుటకును నఫరు జామీను పుచ్చికొని ఫౌజుదారీ అదాలత్ కోర్టువారు ఆయనను విడుదలచేసి విశాఖ పట్టణములో నివసించునట్లు కట్టడగావించిరి. కాని ఆయన పూర్వపద్ధతి యేమాత్రము మాఱనందునను, ఆ దరిమిలా సంస్థానమున చెదరుచెదరుగా

చెలరేఁగిన హింసాచర్యల కీతని కుమ్మక్కు ఉన్నదను గట్టినమ్మకము కలిగి నందునను కుంఫిణీదొరతనమువారు వీరభద్రరాజును 1821 మార్చినెలలో చెంగల్పట్టునకు పంపించి నెలవారీ 'లవణము' నిచ్చుచు వచ్చిరి. ఆ తరువాత కొంతకాలమునకు వీరభద్రరాజు మరణించెను.

ఈ గడబిడలలో పిచ్చివాఁడయినట్లు రసెల్‌దొరవలన వివరింపఁబడిన చిన్నజమీందారు చంద్రశేఖరరాజు అలవిమాలిన అప్పులలో మునిఁగియుండెను. సాలుసరి జమలు చెల్లుబడికాక సుమా రేఁబదివేలకు పైఁబడిన పేష్కషుమొత్తము బకాయిపడియుండెను. అందువలన తాలూకా జప్తుచేయఁబడి సివిలుకోర్టువారివలన ఏలము వేయఁబడినది. దీనిని ఖరీదుచేయుట కెవ్వరికిని ధైర్యము చాలనందున 1833 లో కుంఫిణీప్రభుత్వమువారిపేర రూ. 500 లకు నామమాత్రపు విక్రయము జరిగెను.

చిన్నజమీందారుగారి కొడుకు జగన్నాథరాజు తొమ్మిదేండ్ల బాలుఁడు. ఆనాఁటి మద్రాసు గవర్నరు ఫ్రెడరిక్ ఆడమ్ పాలకొండ మకాములో నుండఁగా మైనరుజమీందారు జగన్నాథరాజు, దివాను కృష్ణచంద్రుఁడును దర్శించి సంస్థాన వ్యవహారములను నివేదించియుండిరి. అసలుజమీందారగు చంద్రశేఖరరాజు కూడ గవర్నరుగారిని దర్శించుట కాయన మకామునకు రాఁగా దర్శనము దొరకలేదు*. పాలకొండపితూరీలో ముఖ్యులైన అచ్చపువలస భాయీలు అను పేర ప్రసిద్ధులైన కృష్ణందొర, అప్పన్నదొర అను నిరువురను, వారి పరివారమును అణఁచుటలో మేరంగిసంస్థానము దివాను కృష్ణచంద్రుఁడుగారును, మేరంగి మైనరుజమీందారుగారును కుంఫిణీకి మిక్కిలిగా తోడ్పడినందున ఆ మొహనతు నకుఁగాను దివానుగారి అభ్యర్థనముమీఁద పూర్వపు పేష్కషుతో 1835 లో క్రొత్తసన్నదును మేరంగి మైనరు జమీందారు జగన్నాథరాజుపేర కుంఫిణీవారు ప్రసాదించిరి.

1843 లో జగన్నాథరాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చువరకు జమీందారీని ఎనిమిదేండ్లపాటు కోర్ట్ ఆఫ్ వార్డ్స్‌వారి పర్యవేక్షణములో నుంచిరి. 1843 నుండి 1864 దాఁక జమీని పాలించి జగన్నాథరాజు మరణింపఁగా ఆయన పెద్ద కుమారుఁడు చంద్రశేఖరరాజునకు జమీందారీ సంక్రమించినది. తరువాత ఈ జమీందారీని శత్రుచెర్ల ప్రతాపరుద్రరాజు, శత్రుచెర్ల బాలగంగాధరనారాయణరాజు మొదలగువారు నిర్వహించిరి. ఆంధ్ర, కురుపాము జమీందారులతో మేరంగి జమీందారులకు సంబంధబాంధవములు గలవు. వీరి మాతృభాష ఓఢ్రము. కాని తెలుఁగుభాషను వీరు అభ్యసించిరి. తెలుఁగువారిని తమ దివానులుగా నియమించు చుండిరి. మార్కొండ నీలయ్యాయును, మార్కొండ ఆదెయ్యాయును, బెహరా దాలయ్య పట్నాయకుగారును, ఆచంట బాపిరాజుగారును, ఆచంట వేంకటరాయ

* Russel's Report, President's Minute, paras 29, 30.

సాంఖ్యాయనశర్మగారును మేరంగిసంస్థానము దివానులుగానుండి సంస్థానాభ్యుదయమునకు శక్తివంచనలేక పాటుపడిరి.

సాహిత్యపోషణము

మేరంగిదర్బారులో సాధారణమైన సాహితీచర్చలు, శాస్త్రగోష్ఠులతోపాటు శతఘంటకవనము, సమస్యాపూరణము మొదలగునవి ప్రసిద్ధములుగా నుండె నఁట! మేరంగి సంస్థానమునందు సమ్మానము పొందినవారిలో గొర్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి, నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రి, వేంకటకవి, ఆచంట వేంకటరాయ సాంఖ్యాయనశర్మ, జగ్గరాజకవి మొదలైనవారు ముఖ్యులు.

నడిమింటివారు

తూర్పుగోదావరి మండలమునుండి నాగావళీ నదీతీరమున కరుదెంచి కురుపాముసంస్థానాధీశ్వరుల సమ్మానములందిన పండితకుటుంబమగు నడిమింటి వారికి 'గొట్టివలస' యను నగ్రహారమును మేరంగిసంస్థానాధీశులు దయచేయించి యుండిరఁట![1] నడిమింటి చయనులు, నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రి, నడిమింటి భగవత్పతంజలిశాస్త్రి కళింగసీమయందేగాక సర్వభారతమునందును ప్రశస్తినిబడసిన మహాపండితులు.

గొర్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి

ఈయన నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రిగారికి సమకాలికులు: చిన్ననాఁటి నెచ్చెలి కూడ! సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రిగారీతనిని గోదావరిమండలము నుండి తోడ్కొనివచ్చి నాగావళినది యొడ్డున నాగూరున కావలివైపునఁ గల గ్రామమును మేరంగి జమీందారులచే నగ్రహారముగా నిప్పించిరఁట![2] ఈ యగ్రహార మిప్పటికిని 'సాంబన్నవలస' యని పిలువఁబడుచున్నదఁట! సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రివంటి పండితకవి ప్రశంసల నందికొన్న మహాపండితుఁడు సాంబమూర్తిశాస్త్రి. ఈయన పార్థివలింగపూజాధురంధరుఁడఁట!

వేంకటకవి

కౌశికగోత్రుఁడును, గౌరీపతిపుత్రుఁడును నగు వేంకటకవి (1790–1850) యాంధ్రీకరించిన కార్తికమాహాత్మ్య మను మూఁడాశ్వాసముల పద్య కావ్యము మేరంగిసంస్థానాధీశ్వరుల దివానగు మార్కొండ ఆదెయామాత్యున కంకితము. కవి సూరపార్యుని ప్రపౌత్రుఁడు, కృష్ణాఖ్యుని పౌత్రుఁడు. 'కపిగోత్ర

1 సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రి, జీవితచరిత్రము, పు. 2.

2 పైది, పు. 44.

కలశాబ్ధికహ్లార మిత్రుఁడగు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు'. జానకీ మనోహర ఘన కరుణాలబ్ధ భూరి కవితాప్త యశోధనుఁడు. ప్రాకృతుఁడయిన యీ కవిని సుకవీంద్రపట్టమున నిలిపినవారు కావేటి వేంకటాఖ్యుఁడు, శ్రీనివాసార్యుఁడును. వీరు కవికి విద్యాగురువులు, ముద్రాగురువులును కాఁబోలు.

కృతిపతి ఆదెయామాత్యుఁడు చిత్రగుప్తవంశముగా సంభావింపఁబడు చున్న సృష్టికరణ కులమువాఁడు. వీరి పూర్వులు తొలుత పురుషోత్తమక్షేత్ర మగు జగన్నాథమునఁ గాఁపురముండినవారు. వీరి మూలపురుషుఁడు మార్కొండ పట్నాయకుఁడు. ఇతఁడు జగన్నాథమునుండి భార్యయగు భాగమ్మతోఁ గూడ తరలివచ్చి విజయనగరసంస్థాన పాలకుఁడగు మొదటి విజయరామనరేంద్రుని యొద్ద సరదామీలుఁగ సరదారుఁడుగా కుదిరి, కొల్లామున నివసించుచుండెనఁట :

మార్కొండ పట్నాయకుని కుమారుఁడు మాదన. మాదన తనయుఁడు సోమన. ఈ సోమన 'బర్బరావనీనాయక ప్రాజ్య రాజ్యవర్ధనుఁడు'. ఈ బర్బర రాజ్య మేదియో తెలియదు. ఏదోయొక కొండ జమీందారీ కానోపు ! సోమన పుత్రుఁడు నీలయమంత్రి.

'శ్రీమన్మేరంగిపురీధాముఁడు శ్రీ గంగరాజ* ధరణీనాథ
గ్రామణి యీ మహనీయుని సామోపాయమునఁ జెందె శాశ్వతకీర్తిన్'

ధీజితదేవగురుఁడగు నీలయమంత్రివరుఁడు మేరంగిపురవరేశుఁడగు గంగరాజుకడ నమాత్యుఁడుగా నుండినవాఁడు. ఇతఁడధికృతసప్త సంతానాది సత్కార్యుఁడు. ఇతనికి పొన్నమాంబవలనఁ గలిగిన కుమారుఁడు కృతిపతి యగు ఆదెయామాత్యుఁడు. ఇతఁడు గంగరాజు పుత్రపౌత్రులగు చంద్రశేఖర రాజు (1798–1833), జగన్నాథరాజు (1824–1864)ల యొద్ద సచివుఁడుగా నుండి విశేషఖ్యాతిని బడసినట్లు కృత్యవతారికయందలి క్రిందిపద్యము ప్రమాణము :

'శ్రీ శత్రుచెర్లవంశేశుఁ డీశ్వరపాద
భజనపరుండు శోభాపరుండు
చంద్రశేఖరమహీజాని యే మంత్రిచే
నీతిఁ జేకొని మహాఖ్యాతిఁ గాంచెఁ
దత్పరోక్షంబునఁ దత్పుత్రుఁ డఖిల వి
ద్యామయుండు వినిర్జితామయుండు
శ్రీమజ్జగన్నాథ నృపచంద్రుఁ డే మంత్రి
చంద్రుని నమ్మె నిస్సంశయమతి

* రంగరాజను లిఖితప్రతిపాఠము సరికాదు. క్రీ.శ. 1795–1803 మధ్య మేరంగిని పాలించిన జమీందారు శత్రుచెర్ల గంగరాజు (1770–1803). మేరంగిపాలకులలో రంగ రాజు నామకులు కన్పట్టరు.

....అట్టి యాదెయమంత్రి....'
ఇట్టి ఆదెయమంత్రికి కార్తికమాహాత్మ్యకృతి యంకితము.
'నారాయణాంశజనితుం డీ రసికశ్రేష్ఠుఁ డితని కే నిచ్చెద సు
శ్రీ రంజిలఁ గృతిరత్నం బౌరాయని సుకవిజనము లభినుతిసేయన్'

సప్తసంతానములు నిలిపిన ఆదెయామాత్యుఁడు 'వేంకటకవి కిచ్చె నిరాతంకముగా గ్రామమొకటి ధరణీశ కృపా సంకలితోద్యముఁడై....'. ఆ గ్రామమేదియో యెఱుకపడలేదు.

మేరంగిపాలకుఁడగు జగన్నాథరాజు 'సహజ దయాఖని, శత్రుచెర్లాన్వయ క్షీరపారావార శీతలఘృణి, సకలభాషాజ్ఞానశాలి, మనోంబుజకీలితశూలి, గుణాల వాలుఁ, దమిత భూసురపాలుఁ' దని కీర్తింపఁబడినాఁడు.

స్కాందపురాణోక్తమగు కార్తికమాహాత్మ్యమున కీ కావ్యము తెలుఁగు సేఁత*.

ఆచంట వేంకటరాయసాంఖ్యాయనశర్మ

మేరంగిసంస్థానమున పండితుఁడుగను, దివానుగను వ్యవహరించిన వేంకటరాయసాంఖ్యాయనశర్మ (1864--1933) గారు జగమెఱిఁగిన జగా పండితులు. ఈయన వ్యవహారనామము వేంకటరావుపంతులు. శర్మగారితండ్రి బాపిరాజుగారు కూడ మేరంగి దివానులుగా నుండిరి. శర్మగారి ఉన్నతవిద్యా భ్యాసమునకు మేరంగి జమీందారులే సాయపడిరి. వీరు తొలుత మేరంగి జమీందారుల కొలువులో శిరస్తదారుగా ప్రవేశించి తండ్రియనంతరము దివానుగా నియమితులైరి. సంస్కృత ప్రాకృతాంధ్రాంగ్లభాషలయందు వీరికి పరినిష్ఠితమైన పాండిత్యముండినది. చందమామ, ఆంధ్ర పద్యావళి (ఖండకావ్య సంపుటులు), సుధానిధి, మనోరమ యను పద్యకావ్యములు; మనోరమ, పార్థపరాజయము, అవదాతకలభకములను స్వతంత్ర నాటకములు; ఉత్తరరామచరిత్రము, విక్ర మోర్వశీయము అను నాంధ్రీకృతరూపకములు; రహస్య దర్పణము అను విజ్ఞానవిషయక వ్యాససంపుటియు వీరి ముఖ్యకృతులు. వీరి ఖండకావ్యమగు చందమామ మొదట పోలవరముజమీందారుల యాజమాన్యమున నడచిన సరస్వతీపత్రికలో ప్రచురితము. శర్మగారు 'సుజనప్రమోదిని', 'కల్పలత' పత్రికాసంపాదకులు కూడ.

శ్రీ శర్మగారు వట్టి కవిమాత్రమే కాదు. సంస్థానాభ్యుదయమునకై నూతన పథకములు విరచించి నిపుణముగా నిర్వహించిన మేటి. మేరంగి సంస్థానమున మైకా విరివిగా కలదు. మేరంగి జమీందారులను ప్రోత్సహించి శర్మగారు మైకాగనుల త్రవ్వకమును సాఁగించిరి. మొదట గొప్ప లాభములు

* ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయము, ప్రతి, R. No. 286.

వచ్చినని కాని ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామ కాలమున వచ్చిన ఆర్థిక సంక్షోభము మూలమున ధరలు పడిపోయి మైకాకు గిరాకి తగ్గి కొంత నష్టము వచ్చినది. ఈ యంశమును పురస్కరించికొని కవితారంగమున శర్మగారికి ప్రత్యర్థిగా నుండిన మేరంగిసంస్థానాస్థానకవియగు జగ్గరాజకవి—

'మై కమ్మించిన పంతులు
పైకం బేపాటా రాజు భాండారములోన్' అని శ్లేషార్థముతో నెత్తిపొడిచెనఁట! శర్మగారి సర్వతోముఖప్రతిభకు సంతసించి మేరంగి జమీందారు లీనాముగా కొన్ని భూములను శర్మగారికొసఁగి సత్కరించిరఁట![1] నాఁటి జమీందారుల సంతతికిఁ జెందిన శత్రుచెర్ల ప్రతాపరుద్రరాజు, శత్రుచెర్ల బాల గంగాధరనారాయణరాజు ఆచంట రామమూర్తిపంతులుగారియొద్ద విద్యాభ్యాసము గావించి శ్రీ శర్మగారి ప్రత్యేకపర్యవేక్షణలో పెరిగినవారు.

శ్రీ శర్మగారు మహోపాధ్యాయ బిరుదాంకితులు. వీరికి సంగీత నాట్య చిత్రలేఖనాది లలితకళలయందును, భౌతిక రాసాయానికాది శాస్త్రములయందును గొప్ప పరిచయ ముండెడిదఁట! 1923 లో నండూరున జరిగిన ఆఱవ సారస్వత మహాసభ కధ్యక్షులు[2]. తణుకులో 1924 లో జరిగిన ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి త్రయోదశ వార్షికోత్సవసభకు వీరగ్రాసనాధిపతులు. తెనాలిలో 1929 లో జరిగిన ప్రథమాంధ్ర నాటకకళాపరిషత్సభాపతులు. సమయస్ఫూర్తియు, వాక్చాతుర్యము, పరేంగితజ్ఞతయు శర్మగారి విశిష్ట లక్షణములు.

మేరంగిజమీందారుల కీర్తిపొలమునకు శ్రీ శర్మగారు పొలమేర.

1 భూషణం, సాంఖ్యాయనశర్మగారి సారథ్యంలో మేరంగి, ఆంధ్రప్రభ, ఆదివారము సంచిక, 1964, నవంబరు 5, పు. 7.

2 శారద, మచిలీపట్టణము, సంపుటము 2, సంచిక 1, పుటలు 1–12.

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. విశాఖపట్టణముజిల్లా వృత్తాంత సంగ్రహము, పుటలు 544–548.
2. రాజా మృత్యుంజయనిశ్శంకి బహద్దరు, హిల్ జమీందారుల చరితము, పుటలు 11, 12.
3. మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి, ఆంధ్ర రచయితలు, పుటలు 201–205.
4. G. E. Russel, Reports on the Disturbances in Parlakimedy, Vizagapatam and Goomsoor in 1832–1836, Vol. I, Madras, 1856, pp. 34–36.
5. M.A.M.P., Vol. III, p. 500.